
Univerzitní archiv – malý prostor pro velké dějiny

Univerzitní archiv – malý prostor pro velké dějiny

Začátkem října se v Karolinu uskutečnila mezinárodní konference archivářů vysokých škol a vědeckých institucí, která kromě dalších otázek vyplývajících z charakteru archivní práce a požadavků současnosti překvapivě diskutovala o samotném vztahu archivářů a historiků a o tenké hranici, na které tyto jedinečné profese společenských věd balancují. O konferenci, úloze univerzitních archivů dříve a nyní a také o velkých a malých dějinách koncentrovaných uvnitř archivních zdí hovoří doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D., ředitel Ústavu dějin UK a Archivu Univerzity Karlovy.



PhDr. Petr Svobodný, Ph.D., ředitel Ústavu dějin UK a Archivu Univerzity Karlov y

Archiv Univerzity Karlovy je jedním z nejstarších vysokoškolských archivů, jak se vyvíjela jeho struktura a jaká je jeho současná podoba?

Archiv Univerzity Karlovy je skutečně jedním z nejstarších a největších vysokoškolských archivů ale i archivů vědecké instituce nejenom v českém, ale i středoevropském kontextu. V dnešní podobě sestává ze dvou částí; vlastního archivu,

kteřý je zařazen jednak do struktury univerzity a její administrativy, a jednak je zařazen do archivní sítě v ČR. Součástí naší instituce je zároveň vědecký vysokoškolský ústav zabývající se dějinami Univerzity Karlovy, univerzit, vzdělanosti, vědy a tak dále. S vydáním zakládající listiny pro univerzitu se archiv jako instituce vyvíjel po staletí a pak i jeho vlastní administrativní činností vznikl soubor dokumentů. Tyto dokumenty, uchovávané po staletí v různých menších či větších prostorách, byly v 19. století uspořádány už na základě moderních archivářských zásad a od té doby je možné mluvit o archivu jako specializovaném archivním pracovišti. Archiv pražské univerzity měl dosti pohnuté osudy spjaté s pohnutými osudy univerzity a celé země, takže se ho týkaly i hrátky mezi českou univerzitou a německou univerzitou, proměny jejich vztahů po roce 1882, po roce 1918, a byl také jednou z částí univerzity, která byla velmi poškozena v závěru 2. světové války, kdy tehdejší správce univerzitního archivu, tedy představitel německé univerzity, sbalili nejstarší část archivu, velkou část fondu německé univerzity a také staré původní insignie a plánovali je odvézt a někde ukryt, poslední stopa končí kdesi na vybombardovaném nádraží v Plzni.

Můžeme tedy říci, že jako se v archivu obecně koncentrují dějiny, tak i ty dějiny samy, nejen předmětem své činnosti badatelské, dokumentační a správní, zasahují do archivu?

Pochopitelně archiv sám jako součást univerzity je objektem dějin, který z určitých událostí může profitovat, jindy zase být obětí určitých historických událostí. Oba tyto krajní póly se v případě pražského univerzitního archivu vyskytly.

V jakém stavu přežil archiv drancování koncem 2. světové války, jaké jste zmínil?

Větší část fondu historických i novějších archiválií válku přežila. Archiv byl nově uspořádán a v souvislosti s plánem zpracovat souhrnným způsobem dějiny Univerzity Karlovy nebo pražských univerzit byl v roce 1958 zřízen na základě existujícího archivu Ústav pro dějiny Univerzity Karlovy, kde našlo místo několik tehdy mladých historiků, kteří vypracovali první verzi dějin UK středního rozsahu a existoval plán poté zpracovat několik svazkové kritické dějiny UK. K tomu nedošlo, protože v roce 1968 se velká část těchto zaměstnanců archivu a Ústavu dějin UK angažovala v tak zvaném obrodném procesu a jako odvěta byl na počátku normalizace Ústav pro dějiny UK zrušen jako vědecký ústav a instituce titulárně existovala nadále jako univerzitní archiv. Ale v mnoha ohledech, přestože někteří pracovníci museli archiv opustit, pokračovala tato instituce ve své vědecké práci vydáváním vlastního časopisu, edicí pramenů i zpracováváním kratších nebo delších studií z dějin univerzity. No a potom zase do práce archivu vstoupily ty velké dějiny, kdy po roce 1989 byla poptávka další generace po novém zpracování univerzitních dějin. To šťastně koincidovalo s přípravami velkého výročí založení univerzity, které mělo připadnout na rok 1998. Určité změny pochopitelně také umožňovala i reorganizace univerzity a proto v roce 1990 byl obnoven Ústav dějin Univerzity Karlovy jako vědecké vysokoškolské pracoviště a obrovské bohatství historických archiválií a historických pramenů ústavu umožnilo a do dnešní doby umožňuje být jedním z center historiografie vysokého školství, vzdělanosti, vědy a podobně.

Čím se odlišuje univerzitní archiv od běžného archivu, kromě toho, že se specializuje na dějiny své mateřské instituce nebo na jednu oblast, tedy vzdělání, dějiny univerzit nebo vysokého školství?

Jako archivní pracoviště by se ani nijak výrazně od ostatních archivů odlišovat neměl, protože podléháme pod metodický dohled Odboru archivní správy Ministerstva vnitra ČR, čili standardy archivní práce jsou stejné u nás jako v ostatních archivech a podléháme samozřejmě archivnímu zákonu. Výjimečnost našeho archivu spočívá v tom, že nespadáme do hierarchie administrativní správy státu jako jsou krajské archivy a v jejich rámci okresní archivy, ale patříme k archivům specializovaným těch největších a nejvýznamnějších institucí. Dalším specifikem je, že ačkoli i mnohé další archivy - krajské, bývalé okresní, Národní archiv nebo pochopitelně Ústřední archiv ČR - mají mnoho různých projektů vědeckých nebo vydávají vědecké publikace periodické nebo neperiodické, tak ne vždy je tato vědecká práce čistě historická, která navazuje na práci archivářskou, ne vždy je v ostatních archivech nějakým způsobem institucionalizována tak jako třeba u nás. Ale nejsme zas úplná výjimka. S našim archivem se velmi často srovnává třeba archiv Akademie věd ČR, který také tradičně už minimálně od konce minulého, tedy 20. století, měl vždycky kromě archivních oddělení nějaké oddělení pro dějiny akademie věd nebo pro dějiny vědeckých institucí a i dnes zůstává ve struktuře archivu AV ČR, která je také ještě složitější.

Zmínil jste novou dobu, která nastala po roce 1989. Jaké úkoly nová doba postavila před Ústav dějin UK a Archiv UK?

V původním chápání dějin univerzit bývaly našim zaměřením velmi stručně řečeno spíše dějiny univerzit jako institucí, čili dnes už trochu staromódní institucionální dějiny, kdežto tak jako v jiných disciplínách historiografie je dnes kladen větší důraz například na sociální a kulturní dějiny. Proto dnes předmět bádání našeho ústavu jsou nejen dějiny univerzit jako institucí, ale i dějiny univerzit jakožto společenství: zaprvé společenství učitelů a studentů, dějiny studentských hnutí v širším kontextu nebo úloha studentů a profesorů v různých politických hnutích a politických událostech, anebo ještě v širším vymezení dějiny vzdělanosti, čili předpoklady pro vznik, existenci a fungování univerzit, jejich sociální zázemí, odkud na ně přicházeli studenti a učitelé; a zadruhé co univerzity znamenaly pro společnost, kde se například její absolventi uplatňovali, v jakých profesích a tak dále. A toto širší pojetí dějin vědy, vzdělanosti a společenských souvislostí pochopitelně zpětně klade nové požadavky na nás jako archiváře, protože už si nevystačíme s archiváliemi klasického typu, to znamená výstupy a administrativy univerzity, ale měli bychom předpokládat - a to je velmi diskutovaná otázka, jestli toto má archivář dělat nebo ne -, co by mohlo v budoucnu historiky zajímat, jaké otázky by si mohli v budoucnu klást a jaké my bychom jim proto dnes měli, mohli nebo směli vybírat a tím vlastně vytvářet prameny. A to bylo také jedním z témat konference.

Proměnila se v souvislosti s rozšířením badatelské práce o zkoumání společenských procesů, ve kterých hrají univerzity specifickou úlohu, také hlavní položka materiálů, o které pečujete? - listiny, dokumenty, knihy a určitý sumář artefaktů materiální povahy.

Charakter pramenů se příliš neproměňuje, spíše se velmi dramaticky proměňuje jejich objem. Uvedu příklad. Jedna z nejdůležitějších součástí univerzitních archivů obecně použitelných pro historiky jsou prameny osobní povahy, čili různé osobní spisy jak učitelů, tak personálie studentů. Tyto materiály se dají zpracovávat buď různými statistickými metodami hromadných biografií nebo čistě statisticky nebo potom po X letech u studentů, kteří posléze nějakým způsobem vynikli, se pak s nimi dá pracovat jako s vynikajícími prameny pro zpracování biografií významných osobností. Ale právě v oblasti těchto pramenů dochází téměř geometrickou řadou ke zmnožování a to zase na nás klade požadavky, jak se k tomu postavit z hlediska technologie archivářské práce jejich výběru, evidence a uchování, například v jakém výběru a v jakém objemu uchovávat kvalifikační práce. Dříve byl nejen mnohem menší počet absolventů, ale zhruba do poloviny 20. století existoval vlastně jen jeden druh kvalifikačních prací a to byly doktorské práce. Dnes, když máme kvalifikační práce bakalářské, magisterské, disertační a doktorské, a navíc několikanásobně zvětšený počet studentů, je otázka, co z toho je vůbec reálné archivovat a jak, jestli to bude klasická podoba tištěná nebo elektronická a tak dále.

Před dvěma týdny se na půdě UK uskutečnila archivářská konference, která měla přímo ve svém názvu dotaz, jestli jsou archiváři historikové. Zmínil jste, že hodně diskutovanou otázkou bylo, zda archivář může, musí nebo naopak nesmí předem usuzovat, co by budoucí historiky mohlo zajímat, jestli jsou „pouze“ archiváři nebo vlastně jakými „protohistoriky.“ Jakou odpověď na tuto otázku konference přinesla?

Konference jako obvykle spíše vzbudila další otázky nebo otázky potom dále upřesňovala. Na téhle konferenci, která byla konferencí mezinárodní archivářské společnosti, konkrétně její sekce archivů univerzit a vědeckých společností, ukázala, že ve světě existují velmi zjednodušeně řečeno dva směry, které na tuto otázku odpovídají rozdílně, což se projevilo už při výběru tématu, kdy naši kolegové dlouho odmítali i přijmout, že by se o této otázce mohlo diskutovat. Podle této anglosaské tradice má být archivář nestranným, objektivním správcem archiválií a neměl by žádným způsobem, už třeba jen pouhým výběrem nebo kategorizací uspořádání archiválií, předjímat nějaké předběžné závěry pro historiky, měl by jen poskytnout servis. Kdežto středoevropská nebo kontinentální archivářská tradice, historicky daná vzděláním archivářů a historiků, neprostupnost nebo naopak přechod mezi archivářem a historikem nestaví tak ostře a práci s prameny, jejich výběr, kategorizaci a posléze hodnocení považuje za integrální součást práce historika a naopak; archivářům tedy nebrání nebo velmi často od něj i, nefeknu vyžaduje, ale považuje za běžné a užitečné, když archivář výběrem, hodnocením, uspořádáním překročí až k nějakému stupni interpretace pramenů. Takže tady se vyhranily dva pohledy: nestranného objektivního archiváře v anglosaské tradici a archiváře přecházejícího plyně v profesi historika v tradici a praxi naší středoevropské.

Může archivář vůbec být pouze nestranným správcem archiválií?

Jedním z výstupů konference bylo zaprvé překvapení na obou stranách, že existují na jedné straně takové zábrany a na druhé straně taková otevřenost, a zadruhé i v referátech anglosaských referujících bylo konstatováno, že objektivita a nestrannost pochopitelně nejsou v žádném případě možné a že i anglosaští archiváři už tím, že rozhodnou o nějakém dokumentu, že bude zachován a archivován, nebo naopak že bude odmrštěn a skartován, nebo že dokument určitým způsobem popíšou v nějakých archivních pomůckách, že už to je nikoliv nestranný a nikoliv čistě objektivní předstupeň nebo počátek budoucí interpretace.

V čem spočívá hlavní, řekněme, výhoda archivů s několikasetletou existencí, kromě toho, že vlastní starší a tedy vzácnější archiválie a samozřejmě kromě tradice a respektu, kterému se těší, před novými archivy vzniklými třeba v posledním desetiletí, které zase mají leccos, co ty staré nikdy neměly?

Odpověděl bych nejdřív na konec vaší otázky. Nové metody, nové technologie, elektronické zpracování dokumentů a tak dále to vše bychom si my měli osvojit a také postupně osvojujeme. Myslím si, že v práci archivářů a pochopitelně potom historiků může být mnohem delší praxe užitečná právě pro pohled na některé z aktuálních otázek, co archivovat, co nearchivovat. Uvedu opět příklad kvalifikačních prací, o kterých se na těchto univerzitách vznikajících v posledních dvaceti letech jak u nás, tak třeba v zahraničí tvrdí, že by v univerzitních archivech být vůbec neměly, že to nejsou archiválie, že to je záležitost knihoven a tak dále. Do určité míry je toto hledisko možné chápat, ale právě díky zkušenosti našeho archivu nebo některých dalších archivů s námi srovnatelných, například ve Vídni nebo v Krakově, my máme něco, co by se moderním termínem dalo označit jako kvalifikační práce už od počátku 16., 17. století. Takže když můžeme studovat disertace lékařské, filozofické nebo teologické z 18. století, které jsou dneska jedinečným pramenem poznání nejenom produkce univerzity, úrovně určitých vědeckých disciplin, například medicíny nebo i teologie, pokud ji budeme považovat za vědu, a pochopitelně pramenem pro mnohem širší okruh otázek kulturních a sociálních dějin, už dnes si dokážeme představit, že i dejme tomu bakalářské práce, na které je možné se dneska dívat různě, jestli je to už první vědecká práce v budoucím vývoji nějaké osoby nebo jak je vůbec charakterizovat, jsou na základě našich staletých zkušeností pro budoucnost potenciálně skutečně významné dokumenty zasluhující si nějaký způsob uchování.

Děkuji za rozhovor.

(Marie Kohoutová)

[více o konferenci](#)